

Michał Ścibura

ORCID: 0000-0002-8090-0871

Uniwersytet Warszawski

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.42.7>

Hybrydowe sądownictwo karne na przykładzie Sądu Specjalnego dla Sierra Leone i procesu Charlesa Taylora

JEL Classification: K33, K14, K42

Słowa kluczowe: sądownictwo hybrydowe, Sierra Leone, Sąd Specjalny dla Sierra Leone, Charles Taylor, międzynarodowy proces karny

Keywords: hybrid courts, Sierra Leone, Special Court for Sierra Leone, Charles Taylor, international criminal trials

Abstrakt: Konflikty zbrojne, szczególnie międzynarodowe, są źródłem niebagatelnych problemów w perspektywie wymiaru sprawiedliwości wobec jednostek. W ich obliczu sądownictwo krajowe często okazuje się niewystarczające. Artykuł analizuje problematykę sądownictwa hybrydowego jako jednego z głównych rozwiązań wypracowanych przez międzynarodowe prawo karne w odpowiedzi na pojawiające się w tej przestrzeni problemy orzecznicze. Punktem wyjścia rozważań są Sąd Specjalny dla Sierra Leone — niemal modelowy wzorzec trybunału hybrydowego — oraz toczący się przed nim proces dyktatora uwikłanego w konflikt sierraleoński — Charlesa Taylora. Na przykładzie Sądu Specjalnego, jego struktury, jurysdykcji i orzecznictwa przedstawione zostaną charakterystyka sądownictwa umiędzynarodowionego, jak również korzyści i zagrożenia z nim związane.

Hybrid criminal courts: The case of the Special Court for Sierra Leone and the trial of Charles Taylor

Abstract: Armed conflicts, especially international ones, generate significant problems from the standpoint of administering criminal justice to individuals. In such cases, the domestic judiciary often turns out to be insufficient. In this article, the author analyzes the issues of hybrid judicature as one of the main solutions developed by international criminal law in response to the problems emerging in this judicial area. The starting point for these considerations is the Special Court for Sierra Leone, an almost model example of a hybrid court, as well as the trial of Charles Taylor, the Liberian dictator involved in the Sierra-Leonean conflict. The case of the Special Court, examined in conjunction with its structure, jurisdiction and judgments, displays the general characteristics of the internationalized tribunals, along with the benefits and risks associated with them.

1. Wprowadzenie do materii sądownictwa hybrydowego

Konflikty zbrojne, a szczególnie te, w których choćby częściowo występuje jeszcze pewien element międzynarodowy, są zazwyczaj źródłem niebagatelnych problemów w perspektywie wymiaru sprawiedliwości wobec jednostek. Utrudnienia wystąpić mogą w zasadzie na każdym z etapów postępowania sądowego. Już postępowanie przygotowawcze cechuje się wysokim poziomem skomplikowania w identyfikowaniu oraz ściganiu podejrzanych, wynikającym ze wspomnianego ponadnarodowego charakteru oraz z rozmiarów konfliktu, w który zamieszane są z reguły ogromne masy ludzkie. Dodatkową zawiłość rodzi na tym etapie fakt, że jednostki zajmujące wysokie stanowiska państwowe są objęte immunitetami, które chronią je przed sądownictwem krajowym przed odpowiedzialnością za popełnione przestępstwa¹. Następnie określony musi zostać organ właściwy do rozpatrzenia sprawy, jednak postawienie konkretnych osób przed odpowiednim sądem wcale nie upraszcza komplikacji. W postępowaniu sądowym należy bowiem ustalić jeszcze, na podstawie jakich norm jednostka ponosi odpowiedzialność karną, i dokonać kwalifikacji prawnej czynów, co w przypadku przestępstw popełnionych w ramach międzynarodowego konfliktu zbrojnego w rozumieniu Konwencji Genewskich również nie będzie należało do najprostszych².

Nawet jeśli w konkretnym przypadku kwestie powyższe nie okażą się mimo wszystko problematyczne i procesy zostaną wszczęte, to z perspektywy czysto faktycznej pozostawienie tak dużej liczby spraw w kompetencji wyłącznie sądów krajowych skutecznie i na długi czas sparaliżuje sądownictwo w państwie, które skupia się na odzyskaniu swojego normalnego funkcjonowania tuż po zakończeniu konfliktu lub w ogóle pozostaje jeszcze w konflikcie. Wątpliwości budzi także zagadnienie realnego obowiązywania zasady bezstronności wymiaru sprawiedliwości. Omawiane konflikty mają bowiem tę cechę, że dotyczą całych społeczności³ i budzą nierzadko skrajne emocje wśród rozległego grona osób. Nie można więc wykluczyć ryzyka stronniczości sędziów lokalnych, którzy w sposób naturalny przynależą do tych społeczności, a to w efekcie przełożyć się może na nierzetelny osąd w sprawie.

Praktyka międzynarodowego sądownictwa karnego w odpowiedzi na wskazane problemy wypracowała w zasadzie trzy rozwiązania instytucjonalne. Są

¹ E. Socha, *Karna odpowiedzialność jednostki w prawie międzynarodowym*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2, 2002, nr 4, s. 92, <https://bazhum.muzhp.pl/czasopismo/507/?idno=14070> (dostęp: 8.12.2021).

² Szerzej o trudnościach orzeczniczych w zakresie przestępstw z elementem międzynarodowym: S. Williams, *Challenges of Domestic Prosecution*, [w:] eadem, *Hybrid and Internationalised Criminal Tribunals: Selected Jurisdictional Issues*, Oxford Portland, 2012.

³ P. Łubiński, *Umiejdzynarodowiony trybunał karny w Bośni*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, red. P. Czubik, Kraków 2008, s. 79, <https://europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/2f471e12-c96a-4967-a037-bfc40e7b997c;Umi> (dostęp: 7.12.2021).

nimi trybunały międzynarodowe *ad hoc*, trybunały międzynarodowe stałe oraz trybunały o charakterze mieszanym⁴. Oczywiście, konstrukcje te, a w szczególności sądownictwo doraźne, same nie są narzędziem idealnym — wykazują szereg niedoskonałości o charakterze systemowym i mogą w szerszej perspektywie prowadzić do fragmentacji, funkcjonalizacji i regionalizacji międzynarodowego sądownictwa karnego⁵ oraz tak zwanego *adhokizmu*⁶. Mimo to pozostają obecnie najbardziej efektywnym środkiem postawienia przed wymiarem sprawiedliwości osób winnych popełnienia zbrodni w czasie konfliktu międzynarodowego oraz istotnym wkładem w przywrócenie i utrzymanie pokoju⁷ w regionach postkonfliktowych. Nie będzie nadużyciem stwierdzenie, że to dopiero „interwencja” międzynarodowych mechanizmów prawnokarnych doprowadziła do wyegzekwowania odpowiedzialności w wielu sprawach, których nie były w stanie udźwignąć sądy krajowe⁸.

Trybunały mieszane (*mixed*), zwane też hybrydowymi (*hybrid*) lub umiędzynarodowionymi (*internationalized*)⁹, stanowią w tej grupie kategorię wyjątkową. Obecnie nie istnieje co prawda normatywna definicja sądu hybrydowego, ale jego konkretyzacji dokonuje się poprzez wskazanie szeregu cech podstawowych, przyjmowanych w doktrynie w sposób raczej bezsporny¹⁰. Jak da się wywnioskować

⁴ D. Heidrich, *Przyszłość międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc. Strategie zakończenia oraz rozwiązania rezydualne, ze szczególnym uwzględnieniem Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii*, „Studia Europejskie” 2013, nr 3, s. 160–161, https://www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/3-2013_heidrich.pdf (dostęp: 7.12.2021).

⁵ Por. T. Widłak, *Pojęcie „międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości” na kanwie Hansa Kelsena projektu sądu światowego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 35, 2016, s. 468, https://prawo.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-pia/33461/files/35widlak.pdf (dostęp: 8.12.2021).

⁶ Zob. A. Bianchi, *Ad-hocism and the Rule of Law*, „European Journal of International Law” 13, 2002, nr 1, <https://doi.org/10.1093/ejil/13.1.263> (dostęp: 8.12.2021). A. Bianchi rozważa *casus* Iraku i Kosowa i wyprowadza tezę, że „*adhokizm*” może z czasem stać się niemal niezwykłym wrogiem (*invincible enemy*) prawa międzynarodowego, uniemożliwiającym rozwój i egzekwowanie spójnych wzorców normatywnych i standardów. Wobec tego każdą sprawę społeczność międzynarodowa może traktować jako nowy precedens, to jest oddzielnie i w oderwaniu od powszechnie uznanych zasad i celów (s. 270).

⁷ E. Socha, *op. cit.*, s. 93–94. E. Socha nawiązuje do słów użytych we wstępie do rezolucji nr 827 Rady Bezpieczeństwa ONZ powołującej Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (SC/Res/25.05.1993).

⁸ A. Jaskulska, *Międzynarodowe sądy karne a poprawa ochrony praw człowieka we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, „Refleksje” 2019, nr 18, <http://refleksje.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2019/05/09-Jaskulska.pdf> (dostęp: 8.12.2021).

⁹ C.P.R. Romano, *Mixed Criminal Tribunals (Sierra Leone, East Timor, Kosovo, Cambodia)*, [hasło w:] *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford Public International Law 2006, <http://www.mpepil.com> (dostęp: 8.12.2021).

¹⁰ S. Williams, *Internationalized Tribunals: A Search For Their Legal Bases*, [w:] *International Law and Power: Perspectives on Legal Order and Justice. Essays in Honour of Colin Warbrick*, Leiden 2009, s. 456, <https://doi.org/10.1163/ej.9789004175877.i-594> (dostęp: 7.12.2021).

z nazewnictwa, główną, a wręcz konstrukcyjną cechą sądów hybrydowych jest zawieranie się w ich kompetencji rzeczowej (*ratione materiae*) norm prawa międzynarodowego i elementów prawa wewnętrznego państwa, którego sytuacja konfliktowa w największej mierze dotyczy. Innym aspektem umiędzynarodowienia tego rodzaju trybunałów jest także udział w orzekaniu sędziów międzynarodowych na równi z sędziami krajowymi¹¹. Takie rozwiązanie pozwala na uniknięcie wielu niedoskonałości, które występują w czystych reżimach krajowych i w reżimie międzynarodowym¹². Jako ostatnią z cech podstawowych, łączących trybunały mieszane, należy wskazać sposób ich powołania — powstają one na mocy porozumień zawieranych pomiędzy Organizacją Narodów Zjednoczonych (dalej: ONZ) a rządem konkretnego państwa¹³. W pozostałym zakresie zróżnicowanie okoliczności, w jakich funkcjonują konkretne sądy hybrydowe, powoduje wykształcanie przez nie cech szczególnych, tak że każdy z tych organów pozostaje w pewnym zakresie sądem *sui generis*.

K. Ainley i M. Kersten na kanwie omówionej charakterystyki trybunałów hybrydowych wyprowadzają wręcz tezę o ich wyjątkowej — w porównaniu do sądownictwa i krajowego, i w pełni międzynarodowego — odporności (*resilience*) wyrażającej się przede wszystkim w zdolności do opierania się presji politycznej i naciskom ze strony państw-gospodarzy, państw trzecich czy zainteresowanych stron. Jednocześnie ta wysoka odporność sądów mieszanych sprawia, że są one elastyczne i otwarte na potrzebne modyfikacje¹⁴. Ponadto, w zależności od konkretnych warunków, mogą one zarówno być kształtowane w ramach wewnętrznego wymiaru sprawiedliwości, jak i funkcjonować w oderwaniu od krajowej struktury sądownictwa¹⁵. Dzięki temu trybunały umiędzynarodowione stanowią konstrukcję, którą z powodzeniem stosować można do konfliktów o różnym charakterze i toczących się w dowolnej w zasadzie części świata.

Cytowany przez polskich autorów A. Cassese wymienia katalog okoliczności warunkujących powołanie sądu hybrydowego. Przede wszystkim w państwie, które ogarnięte jest konfliktem, istnieć muszą przynajmniej podstawowa infrastruktura sądownicza oraz rzeczywista wola rozliczenia sprawców konfliktu. Ponadto musi zająć pewna „bierność” ze strony środowiska międzynarodowego polegająca na niechęci do powołania w pełni międzynarodowego trybunału *ad hoc* lub brak środków na sfinansowanie takiego trybunału (sądy hybrydowe finansowane są

¹¹ P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Trybunały ad hoc międzynarodowe i mieszane*, [w:] *eidem*, *Międzynarodowe prawo karne*, Warszawa 2020, Lex.

¹² S.M.H. Nouwen, 'Hybrid courts'. *The hybrid category of a new type of international crimes courts*, „Utrecht Law Review” 2, 2006, nr 2, s. 191.

¹³ P. Hofmański, H. Kuczyńska, *op. cit.*

¹⁴ Zob. K. Ainley, M. Kersten, *Resilience and the impacts of hybrid courts*, „Leiden Journal of International Law” 33, 2020, nr 4, s. 969–974, <https://doi.org/10.1017/S0922156520000394> (dostęp: 8.12.2021).

¹⁵ P. Hofmański, H. Kuczyńska, *op. cit.*

bowiem oddolnie)¹⁶. Dotychczas przesłanki te udało się spełnić w Sierra Leone, Kambodży, Timorze Wschodnim, Libanie, Kosowie oraz Bośni. Przedmiotem dalszych rozważań będzie modelowy wręcz przykład sądownictwa hybrydowego — Sąd Specjalny dla Sierra Leone — powołany do wymierzenia sprawiedliwości po okresie wojny domowej i dyktatury Charlesa Ghankaya Taylora, prezydenta sąsiedniej Liberii.

2. Geneza sierraleońskiego sądu hybrydowego

Konflikt w Sierra Leone, którego początek datuje się na rok 1991, wyrasta w zasadzie z rozpoczętej dwa lata wcześniej wojny w sąsiedniej Liberii, skąd do kraju przedostały się bojówki rewolucyjne¹⁷. Zresztą siły i władze liberyjskie odegrały w ogóle znaczącą rolę podczas samego konfliktu oraz miały wyraźny interes w destabilizacji sytuacji w Sierra Leone¹⁸. Trwająca ponad dekadę wojna opierała się w zasadzie na walkach sił rządowych Sierra Leone ze Zjednoczonym Frontem Rewolucyjnym (*The Revolutionary United Front*, dalej: RUF) wspieranym przez Taylora, prezydenta Republiki Liberii w latach 1997–2003. Konflikt ten bez wątpienia nosił tym samym silne znamiona ponadnarodowości.

Front Rewolucyjny początkowo przyjęty został względnie pozytywnie przez obywateli sierraleońskich, niechętnych władzom we Freetown ze względu na afery korupcyjne. W miarę narastania napięć i intensyfikacji działań wojennych stało się jednak jasne, że celem rewolucjonistów nie jest poprawa sytuacji w kraju. Siły opozycyjne nie przedstawiły żadnego, choćby fasadowego programu politycznego. Przeciwnie, wykorzystywały one wojenny chaos do dalszej dezorganizacji państwowości oraz łupiestwa na bardzo intratnej sierraleońskiej gospodarce diamentowej. Zapobieżenie wygaszaniu konfliktu było w szczególnym interesie Charlesa Taylora oraz jego zwolenników, którzy z rabunkowego handlu diamentami oraz zaopatrywania rebeliantów w broń uzyskiwali wysokie dochody¹⁹. Nie bez znaczenia pozostają także bestialskie metody prowadzenia walk przez siły RUF-u. Powszechnie stosowano tortury, amputacje, grabieże, napaści i niewolnictwo seksualne; na porządku dziennym były też zabójstwa dokonywane na ludności cywilnej. Obie strony na masową skalę wykorzystywały również tak zwanych

¹⁶ Katalog przesłanek wprowadzony przez A. Cassese'a przywołują między innymi P. Łubiński, *op. cit.*, s. 78, oraz W. Burek, *Specjalny trybunał dla Sierra Leone jako nowy etap w rozwoju międzynarodowego sądownictwa karnego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 4, 2006, s. 95.

¹⁷ K. Trzciniński, *Wojny w Liberii i Sierra Leone*, Warszawa 2002.

¹⁸ M. Ducasse-Rogier, *The Sierra Leonean Conflict: Causes and Characteristics*, [w:] *idem, Resolving Intractable Conflicts in Africa: A Case Study of Sierra Leone*, The Hague 2004, s. 21, <http://www.jstor.com/stable/resrep05531.8> (dostęp: 10.12.2021).

¹⁹ *Ibidem*, s. 21–22. Na ekonomiczne interesy inicjatorów wojny zwraca uwagę także K. Trzciniński, *op. cit.*

dzieci-żołnierzy²⁰. Niedługo więc potrwał przedwczesny entuzjazm Sierraleończyków, zweryfikowany tragiczną rzeczywistością jednego z najkrwawszych konfliktów w historii Afryki i zastąpiony pragnieniem powrotu do *status quo ante bellum* oraz rozliczenia sprawców. Tym samym woła powszechna wyraziła to, co Cassese wyróżnia jako jedną z determinant utworzenia sądu hybrydowego. Wojna była jednak na tym etapie już na tyle zaawansowana, że niewystarczający do jej zakończenia był jakikolwiek opór cywili.

Walki toczyły się regularnie aż do momentu zawarcia pod auspicjami ONZ porozumienia pokojowego w Lomé (1999), przewidującego — jak się okazało tylko w teorii — natychmiastowe i trwałe zakończenie konfliktu. Umowa zapewniała także amnestię dla wszystkich kombatantów, w tym bojowników RUF-u, obejmującą wszystkie czyny popełnione do dnia podpisania dokumentu²¹. Wbrew temu postanowieniu, a być może w celu jego ominięcia i znalezienia sposobu postawienia winnych przed sądem, ówczesny prezydent Sierra Leone Ahmad T. Kabbah zwrócił się w czerwcu 2000 roku do Rady Bezpieczeństwa ONZ o pomoc w powołaniu sądu (*court*), który dzięki skupieniu prawnych instrumentów krajowych i międzynarodowych doprowadzić miał do wymierzenia sprawiedliwości i zapewnienia trwałego pokoju. Istniał już wtedy co prawda Międzynarodowy Trybunał Karny, jednak przypomnieć trzeba, że zgodnie z art. 11 statutu rzymskiego jego jurysdykcja *ratione temporis* ograniczona została do przestępstw popełnionych po wejściu statutu w życie²², a więc dopiero po 1 lipca 2002 roku. W odpowiedzi Kabbah otrzymał propozycję utworzenia sądu specjalnego na mocy umowy ONZ z rządem Sierra Leone, pod warunkiem że fundusze na jego funkcjonowanie zostaną zapewnione przez państwo²³. Warte podkreślenia jest w tym miejscu spełnienie kolejnej z przywołanych wcześniej przesłanek utworzenia sądu o charakterze umiędzynarodowionym, dotyczącej finansowania instytucji. Również i trzecią z nich, dotyczącą minimalnej infrastruktury sądowniczej, należy mimo częstego klasyfikowania postkonfliktowego Sierra Leone jako tak zwanego państwa upadłego (*failed state*) uznać za wypełnioną. M. Wallner, nie negując zaawansowanej dezintegracji państwowości sierraleońskiej, zauważa, że w stolicy państwa przetrwał wymiar sprawiedliwości — co prawda niedomagający i niedofinansowany, lecz istniejący²⁴.

²⁰ W. Burek, *op. cit.*, s. 99.

²¹ Art. I, art. IX ust. 2, Peace agreement between the government of Sierra Leone and the Revolutionary United Front of Sierra Leone, Lomé, 1999, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SL_990707_LomePeaceAgreement.pdf (dostęp: 12.12.2021).

²² Art. 11 ust. 1 Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708 z późn. zm.), Lex.

²³ S. Williams, *Hybrid and internationalized criminal tribunals: jurisdictional issues*, Durham University 2009, s. 45, <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r25039.pdf> (dostęp: 12.12.2021).

²⁴ M. Wallner, *Sierra Leone jako przykład „upadającego państwa”*, *Portal Spraw Zagranicznych*, 2006, <https://www.psz.pl/124-polityka/michal-wallner-sierra-leone-jako-przyklad-upadajacego-panstwa> (dostęp: 18.12.2021).

Władze we Freetown zaakceptowały projekt umowy i statut trybunału w 2001 roku, jednak uznanie warunku dotyczącego finansowania za zrealizowany nastąpiło dopiero z początkiem 2002, kiedy Rada Bezpieczeństwa ONZ pozytywnie odniosła się do powołania w Sierra Leone „trybunału karnego nowego rodzaju”²⁵. W międzyczasie trwało wygaszanie działań wojennych, sfinalizowane 14 stycznia 2002 roku wraz z ostatecznym poddaniem się rewolucjonistów oraz oficjalnym ogłoszeniem zakończenia wojny. Dwa dni później reprezentanci ONZ i rządu Sierra Leone podpisali porozumienie o utworzeniu Sądu Specjalnego dla Sierra Leone, które zgodnie z art. 21 weszło w życie dzień po wzajemnej notyfikacji stron o spełnieniu wymogów prawnych²⁶, to jest 12 kwietnia 2002 roku. Załącznikiem do porozumienia był Statut Sądu Specjalnego dla Sierra Leone (dalej: Statut SSSL). Pierwsze akty oskarżenia wniesiono w 2003, a procesy rozpoczęły się w 2004²⁷ — trzynaste lat po wybuchu konfliktu.

3. Struktura Sądu Specjalnego dla Sierra Leone

W celu rzetelnego omówienia funkcjonowania Sądu Specjalnego dla Sierra Leone (dalej: SSSL) należy wpiąć ten organ na mapie relacji z innymi strukturami międzynarodowymi i krajowymi. Sierraleoński sąd hybrydowy działał bowiem niezależnie zarówno od Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak i od rządu. Nie wchodził ponadto w skład wewnętrznego wymiaru sprawiedliwości, a orzeczenia wydawał na mocy własnego autorytetu, nie w imieniu Republiki Sierra Leone. Organ ten wyposażony był wreszcie w osobowość prawną, a zdaniem W. Burka nawet w swoiste *ius contrahendi*²⁸. Skonstruowanemu w tej postaci trybunałowi przyznano prymat nad sądami krajowymi — mimo ich zbieżnej właściwości na mocy art. 8 Statutu SSSL pierwszeństwo otrzymała jurysdykcja Sądu Specjalnego, który został uprawniony do żądania przekazania kompetencji od sądów sierraleońskich. Wprowadzono także, choć niesymetrycznie, zakaz wtórnego sądenia za ten sam czyn (*ne bis in idem*). Bezwzględnie obowiązywał on względem osób osądzonych przez SSSL — te nie mogły być następnie postawione przed sąd krajowy. Dopuszczono jednak wyjątki wobec

²⁵ Informacja prasowa ONZ z dnia 20 marca 2002 roku, *War crimes court for Sierra Leone gets Security Council go-ahead, UN official says*, <https://news.un.org/en/story/2002/03/30412> (dostęp: 06.11.2022).

²⁶ Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the establishment of a Special Court for Sierra Leone, Freetown, 2002, <http://www.rscsl.org/Documents/sscl-agreement.pdf> (dostęp: 12.12.2021).

²⁷ Dane według informacji prasowych ONZ: *UN-backed special court for Sierra Leone indicts seven* (11 marca 2003), *War crimes trials of three Sierra Leonean leaders to start 3 June* (11 maja 2004), <https://news.un.org> (dostęp: 12.12.2021).

²⁸ W. Burek, *op. cit.*, s. 102. W. Burek zauważa, że „Specjalny Trybunał [...] może między innymi zawierać umowy cywilno-prawne, a także umowy międzynarodowe”.

konfiguracji przeciwnej, na mocy których zasada *ne bis in idem* mogła ulec wyłączeniu w przypadku, gdy czyn został przed organem wewnętrznym zaklasyfikowany jako przestępstwo zwykłe, mimo że wypełniał także znamiona czynu zabronionego w prawie międzynarodowym, oraz gdy postępowanie krajowe nie było bezstronne, niezależne ani rzetelne lub stanowiło proces pozorny mający na celu uniknięcie międzynarodowej odpowiedzialności karnej²⁹. W ramach tej swobodnej przedmowy do funkcjonowania SSSL warto w końcu wspomnieć, że część autorów doszukuje się pewnego konfliktu jurysdykcyjnego pomiędzy Sądem Specjalnym a utworzoną na podstawie porozumienia z Lomé Komisją Prawdy i Pojednania. W moim odczuciu należy jednak podzielić zdanie M. Adenugi oraz W.A. Schabasa, że relacja Komisji oraz SSSL ma raczej charakter komplementarny niż konkurencyjny³⁰. Autorzy trafnie podnoszą, że organy powołane zostały w różnym czasie, na różnych podstawach prawnych i z przewidzianym z góry odmiennym zakresem kompetencji. Komisja stanowiła instytucję ukierunkowaną prospektywnie — na dążenie do osiągnięcia jak najszerszego pojednania w sensie społecznym, w związku z czym nie została wyposażona w uprawnienia sędownicze. Natomiast *raison d'être* Trybunału stanowiło sprawowanie rozumianego z perspektywy ściśle prawnej wymiaru sprawiedliwości, czyli niejako rozliczenie *ex post* minionego konfliktu i czynów popełnionych w jego czasie. Na możliwość bezkonfliktowego funkcjonowania Komisji i Trybunału wskazał również K. Annan, ówczesny Sekretarz Generalny ONZ³¹.

Zgodnie z art. 14 ust. 5 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych³² struktura Sądu Specjalnego dla Sierra Leone zapewniała postępowanie dwuinstancyjne. W ramach sądu funkcjonowały dwie Izby Procesowe liczące po trzech sędziów oraz pięcioosobowa Izba Apelacyjna. By uczynić zadość charakterystyce sądów umiędzynarodowionych, każdy ze wskazanych składów sędziowskich miał charakter mieszany — większa część sędziów (łącznie czterech do izb niższych oraz trzech do izby odwoławczej) powoływana była przez Sekretarza

²⁹ Art. 8 i 9 Statutu SSSL, Statute of the Special Court for Sierra Leone, załącznik do cytowanego porozumienia o utworzeniu Sądu Specjalnego dla Sierra Leone (zob. przyp. 26).

³⁰ M. Adenuga, *Le Tribunal spécial pour la Sierra Leone et ses effets sur l'accord d'amnistie de Lomé*, „Mouvements” 2008, nr 1 (53), s. 125 n.; W.A. Schabas, *The Relationship between Truth Commissions and International Courts: The Case of Sierra Leone*, „Human Rights Quarterly” 25, 2003, nr 4, s. 1035–1066, <http://www.jstor.org/stable/20069704> (dostęp: 23.07.2022). Odmienne: W. Burek, *op. cit.*, s. 110 n. W. Burek opowiada się za przyznaniem tej relacji raczej waloru „konfliktu i rywalizacji”.

³¹ List Sekretarza Generalnego ONZ do Przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa ONZ z dnia 6 marca 2002 r. — Raport Misji Planistycznej w sprawie ustanowienia Sądu Specjalnego dla Sierra Leone, U.N. Doc. S/2002/246, pkt 53 aneksu.

³² Art. 14 ust. 5 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych otwartego do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167, dalej: MPPOiP), Lex. Przepis art. 14 ust. 5 MPPOiP przewiduje prawo odwołania się do sądu wyższej instancji w celu ponownego rozpatrzenia orzeczenia o winie i karze.

Generalnego ONZ, pozostali zaś przez rząd sierraleoński. Wybrane na sędziego SSSL mogły być tylko osoby o wysokiej moralności, bezstronne i uczciwe, posiadające kwalifikacje wymagane w ich krajach do sprawowania najwyższych funkcji sędziowskich oraz doświadczenie w zakresie prawa międzynarodowego, w tym międzynarodowego prawa humanitarnego, praw człowieka, prawa karnego i wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. Kadencja sędziów wynosiła trzy lata, dopuszczono możliwość reelekcji³³. Wszyscy sędziowie byli równi w zakresie sprawowania funkcji orzeczniczych, bez względu na datę wyboru, sposób mianowania, wiek czy staż pracy³⁴.

Jeszcze wyższy stopień umiędzynarodowienia występował w zakresie sposobu, w jaki w Sądzie Specjalnym dla Sierra Leone ukształtowano instytucję oskarżyciela. Uprawnienie do mianowania głównego prokuratora otrzymał wyłącznie Sekretarz Generalny ONZ, a w efekcie funkcję prokuratora w SSSL pełnili głównie obywatele Stanów Zjednoczonych Ameryki. Rząd Sierra Leone otrzymał tylko prawo do mianowania jego zastępcy. Przewidziano ponadto postulat niezależności prokuratorów oraz — mający ją zagwarantować — obowiązek nieprzyjmowania instrukcji od rządu któregośkolwiek z państw czy z innych źródeł. Podobnie jak sędziowie, oskarżyciele mieli odznaczać się wysoką moralnością, a oprócz tego posiadać najwyższy poziom kompetencji zawodowych oraz duże doświadczenie w prowadzeniu spraw karnych. Do ich zadań należało prowadzenie śledztwa, przesłuchiwanie podejrzanych, pokrzywdzonych i świadków, zbieranie dowodów oraz oskarżanie osób podlegających jurysdykcji sądu. Na strukturę SSSL składał się wreszcie także jego Sekretariat, zapewniający obsługę administracyjną. W jego ramach funkcjonowały między innymi Wydział ds. Świadców i Ofiar, gwarantujący ochronę, doradztwo i pomoc dla świadków i pokrzywdzonych oraz Biuro Obrony, dbające o realizację praw podejrzanych i oskarżonych³⁵.

Podsumowując, należy zauważyć, że zarówno na płaszczyźnie strukturalnej, jak i procesowej Sąd Specjalny dla Sierra Leone wyraźnie wykorzystuje, *mutatis mutandis*, rozwiązania wcześniejsze, znane z Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (dalej: MTKJ) oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy³⁶ (dalej: MTKR). Modyfikacje poczynione w zakresie organizacji trybunału dotyczyły w zasadzie tylko jego częściowego „odmiędzynarodowienia”, główny szkielet strukturalny pozostawiono bez większych zmian. Z kolei w przedmiocie postępowania Statut SSSL bezpośrednio odwołuje się do

³³ Art. 11–13 Statutu SSSL.

³⁴ Według reguły 17(a) Reguł Procesowych i Dowodowych Sądu Specjalnego dla Sierra Leone, <http://www.rscsl.org/Documents/RPE.pdf> (dostęp: 18.12.2021).

³⁵ Warto podkreślić, że są to struktury charakterystyczne dla SSSL i nieznałe wcześniejszemu sądownictwu międzynarodowemu. Nie przewidywały ich statuty ani reguły MTKJ i MTKR.

³⁶ Por. Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (dostęp: 06.11.2022); Statute of the International Tribunal for Rwanda, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ict_rw_EF.pdf (dostęp: 06.11.2022).

reguł przyjętych przez trybunał rwandyjski, pozostawia jednak sędziom możliwość dokonania ewentualnych przekształceń, na wypadek gdyby w rzeczywistości sierraleońskiej ujawniły się luki w regulacjach dotychczasowych³⁷. Z kolei aby uczynić zadość hybrydowemu walorowi trybunału, sędziowie w zakresie interpretacji i stosowania prawa wewnętrznego zobowiązani zostali do respektowania dorobku orzeczniczego Sądu Najwyższego Sierra Leone³⁸.

4. Jurysdykcja Sądu Specjalnego dla Sierra Leone

Charakter *sui generis* Sądu Specjalnego dla Sierra Leone najpełniej wybrzmiewa na płaszczyźnie jurysdykcyjnej. Nie sposób zresztą w ogóle omówić trybunału karnego bez wskazania, wobec jakich czynów (*ratione materiae*), przez kogo (*r. personae*), kiedy (*r. temporis*) i gdzie (*r. loci*) popełnionych jest on sądem właściwym do wymierzenia sprawiedliwości. Kompetencja rzeczowa SSSL była ewidentnym odbiciem hybrydowości tego organu — mieściła w sobie bowiem legitymację do orzekania tak na podstawie norm prawa międzynarodowego, jak i niektórych przepisów prawa wewnętrznego Republiki Sierra Leone. Przede wszystkim Sąd uprawniony był do sądenia za niektóre zbrodnie przeciwko ludzkości w rozumieniu statutu rzymskiego, a więc przestępstwa popełnione w ramach rozległego lub systematycznego ataku na ludność cywilną — zabójstwa, eksterminacje, niewolnictwo, deportacje, pozbawianie wolności, tortury, zgwałcenia i inne przestępstwa seksualne, prześladowania z powodów politycznych, rasowych, etnicznych lub religijnych oraz tak zwane inne nieludzkie czyny. Katalog ten rozszerza legitymacja SSSL do wymierzania sprawiedliwości za naruszenie art. 3 wspólnego Konwencji genewskiej o ochronie ofiar wojny oraz art. 4 Protokołu dodatkowego II, to jest oprócz czynów tożsamyh z wyżej wymienionymi także za kary zbiorowe, branie zakładników, działania terrorystyczne, grabieże, skazywanie i wykonywanie egzekucji bez uprzedniego wyroku wydanego przez odpowiedni sąd oraz groźby popełnienia któregośkolwiek z tych czynów. Wreszcie — choć pozostajemy wciąż jeszcze na gruncie prawa międzynarodowego — SSSL otrzymał kompetencję w ramach innych określonych naruszeń prawa humanitarnego, takich jak celowe kierowanie ataków na ludność cywilną i personel, instalacje, pojazdy biorące udział w misji pokojowej zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych³⁹ oraz werbowanie dzieci w wieku poniżej 15 lat do sił zbrojnych lub wykorzystywanie ich do aktywnego udziału w działaniach wojennych. Ujęcie we właściwości rzeczowej ostatniej ze wskazanych tu kategorii czynów to jedna z osobliwości Sądu

³⁷ Art. 14 Statutu SSSL.

³⁸ *Ibidem*, art. 20 ust. 3.

³⁹ W praktyce chodziło o ataki RUF-u na misję pokojową UNAMSIL (*United Nations Mission In Sierra Leone*), działającą w Sierra Leone od 1999 do 2005 roku na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ (S/RES/1270).

Specjalnego dla Sierra Leone, powołanego do rozliczenia konfliktu, w którym na bezprecedensową wręcz skalę wykorzystywano dzieci-żołnierzy. Innym wartym wspomnienia wyróżnikiem SSSL na tle pozostałych trybunałów karnych jest nieuwzględnienie zbrodni ludobójstwa, której kluczowym znamieniem jest zamiar „zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych”⁴⁰. Czynów o takim charakterze w Sierra Leone nie zaobserwowano, w przeciwieństwie do konfliktów w Jugosławii czy Rwandzie⁴¹. Oprócz tego, jak zostało to zasygnalizowane, dzięki mieszanemu charakterowi SSSL możliwe było włączenie w jego kompetencję przedmiotową także czynów zabronionych przez wewnętrzne ustawy sierraleońskie takie jak *The Prevention of Cruelty to Children Act* (wykorzystywanie dziewcząt poniżej trzynastego roku życia oraz pomiędzy trzynastym a czternastym rokiem życia, wykorzystywanie dziewcząt w celach niemoralnych) oraz *The Malicious Damage Act* (podłożenie ognia pod mieszkania i domy, w których przebywa człowiek, budynki użyteczności publicznej lub inne budynki)⁴². Z analizy orzecznictwa SSSL wyprowadzić należy wszakże intrygujące spostrzeżenie, iż ostatecznie żadnego z wyroków nie wydano choćby nawet częściowo na podstawie prawa wewnętrznego Sierra Leone. Nie będzie także irrelevantne poczynienie uwagi na temat często pomijany w literaturze, czyli dodatkowe uprawnienie SSSL do karania za obrazę sądu (*contempt of the court*) osób, które świadomie i umyślnie ingerowały w jego wymiar sprawiedliwości⁴³. Kompetencja ta nie ma źródła w Statucie SSSL i z tego powodu bywa marginalizowana. W istocie ma jednak doniosłe znaczenie praktyczne, ponieważ odpowiedzialność na tej podstawie poniosło aż dziewięć osób⁴⁴.

W zakresie kompetencji *ratione personae* Sąd Specjalny dla Sierra Leone ograniczony został do sądenia „osób, które ponoszą największą odpowiedzialność za poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego i prawa Sierra Leone, [...] w tym przywódców, którzy popełniając takie zbrodnie, zagrozili ustanowieniu i realizacji procesu pokojowego w Sierra Leone”⁴⁵. Warto podkreślić, że sformułowanie we właściwości osobowej trybunału przytoczonej klauzuli generalnej było jak najbardziej celowe i miało zagwarantować Prokuratorowi SSSL pewien zakres dyskrecjonalności we wnoszeniu aktów oskarżenia w indywidual-

⁴⁰ Art. II Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 roku (Dz.U. z 1952 r. Nr 2, poz. 9 z późn. zm.), Lex.

⁴¹ R. Cryer, C. Warbrick, D. McGoldrick, A. „Special Court” for Sierra Leone?, „The International and Comparative Law Quarterly” 50, 2001, nr 2, s. 443, <https://www.jstor.org/stable/761606> (dostęp: 18.12.2021).

⁴² Art. 2–5 Statutu SSSL.

⁴³ Reg. 77 Reguł Procesowych i Dowodowych Sądu Specjalnego dla Sierra Leone.

⁴⁴ *Eleventh and Final Report of the President of the Special Court for Sierra Leone*, grudzień 2013, s. 17–19, <http://www.rscsl.org/Documents/AnRpt11.pdf>, dostęp 16.07.2022.

⁴⁵ Art. 1 Statutu SSSL.

nych sprawach⁴⁶. Uściślając, odpowiedzialność karną przed SSSL ponosiły osoby, które popełniły czyn lub czyny wskazane w art. 2–4 Statutu SSSL, podlegały do popełnienia takich czynów, planowały je lub rozkazały ich popełnienie oraz które pomagały w ich przygotowaniu lub popełnieniu. Z odpowiedzialności tej nie zwalniały fakt pełnienia przez oskarżonego oficjalnych stanowisk państwowych, w tym funkcji głowy państwa czy szefa rządu, ani okoliczność działania na rozkaz; nie stanowiło przeszkody do wniesienia aktu oskarżenia także objęcie amnestią (w praktyce — amnestią z Lomé) osoby podlegającej jurysdykcji SSSL. ONZ wprost sprzeciwiła się „grupowemu ułaskawieniu” sprawców najpoważniejszych naruszeń prawa międzynarodowego oraz praw człowieka, choć zaryzykować można stwierdzenie, że wprowadzony z jej inicjatywy przepis art. 10 Statutu SSSL stanowi pewne *superfluum*. Jak zauważa bowiem M. Płachta, klauzula amnestyjna z porozumienia w Lomé tak czy inaczej mogła zostać uznana za nieważną już na etapie procesu, zarówno przed organem krajowym, jak i międzynarodowym, ze względu na naruszenie między innymi Konwencji genewskiej,⁴⁷ której Sierra Leone w 1994 roku zostało sygnatariuszem. Oczywiście, z kompetencji osobowej nie wyłączono *ad extremum* osób, które popełniły przestępstwa prawa wewnętrznego Sierra Leone, jednak w tym wypadku ocena przesłanek odpowiedzialności karnej miała odbywać się na podstawie odpowiednich przepisów krajowych. Co zaś znamienne konkretnie dla sierraleońskiego trybunału hybrydowego, to uwzględnienie w jego *ratione personae* dwóch kategorii jednostek, które przed 2002 rokiem nie były nigdy podmiotami międzynarodowej jurysdykcji prawnokarnej — osób pomiędzy piętnastym a osiemnastym rokiem życia (będących „jeszcze” dziećmi w rozumieniu art. 1 Konwencji o prawach dziecka) oraz członków międzynarodowych sił pokojowych⁴⁸. W literaturze bezspornie przyjmuje się ten zabieg za jedną z kluczowych cech wyróżniających SSSL.

Najwięcej kontrowersji wzbudził sposób określenia jurysdykcji czasowej Sądu Specjalnego dla Sierra Leone, którą zawężono do czynów popełnionych dopiero po 30 listopada 1996 roku⁴⁹, czyli od momentu zawarcia przez rząd sierraleoński oraz RUF pierwszego, nieskutecznego zresztą, porozumienia pokojowego w Abidżanie. Bez możliwości rozliczenia przez SSSL pozostawiono więc czyny popełnione w trakcie pierwszych pięciu lat konfliktu, który przecież rozpoczął się już z początkiem 1991 roku. Decyzję o takim kształcie kompetencji *ratione temporis*

⁴⁶ Zob. pkt 30, *Report of the Secretary-General on the establishment of a Special Court for Sierra Leone*, S/2000/915, 2000, <https://digitallibrary.un.org/record/424039> (dostęp: 19.12.2021). Sekretarz Generalny ONZ podkreśla, że kryterium „największej odpowiedzialności” nie jest formalnym wymogiem, a jedynie „wskazówką dla Prokuratora przy przyjmowaniu strategii ścigania i podejmowaniu decyzji o wniesieniu oskarżenia w indywidualnych sprawach”.

⁴⁷ M. Płachta, *Amnestia jako jeden ze sposobów „rozliczania” sprawców najcięższych zbrodni międzynarodowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 65, 2003, nr 4, s. 21.

⁴⁸ Art. 1 ust. 3 oraz art. 6–7 Statutu SSSL.

⁴⁹ *Ibidem*, art. 1.

ONZ motywowała dążnością do odciążenia przyszłego organu przez skupienie jego uwagi tylko na przestępstwach cięższych; przyjęto przy tym, że te miały miejsce raczej w drugiej połowie konfliktu. Rozwiązanie to spotkało się z krytyką zarówno ze strony międzynarodowej społeczności humanitarnej i rządu Sierra Leone (postulujących rozszerzenie kompetencji czasowej SSSL na cały okres konfliktu), jak i zwolenników RUF-u (optujących za jeszcze dalszym jej zawężeniem do czynów popełnionych po podpisaniu porozumienia z Lomé w 1999)⁵⁰. Ponieważ na etapie negocjowania porozumienia oraz Statutu SSSL wojna w Sierra Leone w zasadzie jeszcze trwała, zdecydowano się nie ograniczać właściwości sądu terminem końcowym.

Nie ma wreszcie większych niejasności wokół właściwości *ratione loci* SSSL, którego jurysdykcja rozciąga się na czyny popełnione wyłącznie na terytorium Republiki Sierra Leone. Chodzi rzecz jasna o terytorium w rozumieniu powszechnie przyjętym w prawie międzynarodowym, a więc o trójwymiarową przestrzeń pozostającą pod suwerenną władzą państwa, włącznie z obszarem lądowym, morskimi wodami przybrzeżnymi oraz przestrzenią powietrzną⁵¹.

5. Proces Charlesa Taylora

Takie skonstruowanie jurysdykcji pozwoliło na postawienie przed SSSL przede wszystkim dowódców Zjednoczonego Frontu Rewolucyjnego, Rewolucyjnej Rady Sił Zbrojnych oraz Sił Obrony Cywilnej — paramilitarnych organizacji rebelianckich czynnie uczestniczących w walkach zbrojnych podczas wojny domowej w Sierra Leone. Bez wątplenia jednak najgłośniejszy, najważniejszy i najbardziej przełomowy był proces Dankpannaha dra Charlesa Ghankaya Taylora, dwudziestego pierwszego prezydenta Republiki Liberii⁵². Sprawa ta okazała się szczególnie istotna z kilku względów. Przede wszystkim było to jedyne postępowanie przed SSSL, w którym oskarżonym był nie Sierraleończyk, a obywatel innego państwa. Przełożyło się to na szerokie utrudnienia dowodowe i orzecznicze — czyny Taylora nie miały bowiem formy wykonawczego sprawstwa bezpośredniego i były w ogóle dokonywane zewnątrz względem terytorium Sierra Leone⁵³. Konieczne do osądzenia jego udziału w przestępstwach okazało się więc

⁵⁰ R. Higgins *et al.*, *Oppenheim's international law: United Nations*, Oxford, 2017, s. 1365; S. Williams, *Hybrid...*, s. 138 n.

⁵¹ W. Góralczyk, S. Sawicki, *Terytorium państwowe*, [w:] *idem*, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2020, Lex.

⁵² Tak przedstawił się sam Ch. Taylor na przesłuchaniu przed Izbą Procesową II SSSL 14 lipca 2009, sprawa *Prosecutor v. Charles Taylor*, SCSL-2003-01-T (dalej: *Prosecutor v. Taylor*), s. 24325 transkrypcji. Dankpannah to tradycyjny, dożywotni tytuł narodowego wodza 27 plemion liberyjskich (s. 24354).

⁵³ Brak jest dowodów na jakąkolwiek fizyczną obecność Ch. Taylora na terytorium Sierra Leone w czasie wojny domowej. Tak Ch.C. Jalloh, *Charles Taylor*, [w:] *The Cambridge Companion to International Criminal Law*, red. W. Schabas, Cambridge, 2016, s. 312.

zastosowanie instytucji charakterystycznych dla uznania w międzynarodowym prawie karnym odpowiedzialności niebezpośredniego sprawcy przestępstwa, między innymi doktryny wspólnego przedsięwzięcia przestępczego (*joint criminal enterprise*)⁵⁴ oraz konstrukcji odpowiedzialności dowódcy, pozwalających na rozliczanie czynów popełnionych w formach znanych polskiemu prawu karnemu jako sprawstwo kierownicze, pomocnictwo i podżeganie. Dodatkowo, proces ten ze względów bezpieczeństwa przeniesiono z Freetown (Sierra Leone) do Hagi (Holandia), co stanowiło pewne naruszenie przyjętego *modi operandi* sądów hybrydowych, funkcjonujących z reguły na terytorium państwa ogarniętego konfliktem (*locus delicti commissi*). Warto podkreślić, że wprowadzenie powyższych rozwiązań w ramach procesu przed sądem krajowym byłoby problematyczne lub wręcz nieosiągalne, co mogłoby okazać się czynnikiem uniemożliwiającym wymierzenie sprawiedliwości w tej konkretnej sprawie. Wreszcie, i co chyba najbardziej znamienne, Ch. Taylor stał się wskutek osądzenia przez SSSL drugą w historii i pierwszą od czasów II wojny światowej⁵⁵ będącą głową państwa skazaną przez międzynarodowy (umiędzynarodowiony) trybunał karny.

Akt oskarżenia przeciwko Taylorowi skierowany został do Sądu Specjalnego dla Sierra Leone jako jeden z pierwszych, już z początkiem 2003 roku, kiedy oskarżony pozostawał jeszcze formalnie prezydentem Liberii. Urzędu zrzekł się pięć miesięcy później, podczas rozmów pokojowych w Liberii, a następnie udał się do Nigerii, gdzie zgodnie z obietnicą prezydenta O. Obasanjō otrzymał od rządu nigeryjskiego azyl polityczny. Taki stan rzeczy trwał niemal trzy lata, aż do 19 marca 2006, kiedy władze Nigerii w odpowiedzi na żądanie nowo wybranej prezydent Liberii oraz pod naciskiem ze strony społeczności międzynarodowej zdecydowały się wydać Taylora. W rezultacie został on oddany do dyspozycji SSSL, którego przewodniczący zawarł z rządem Holandii porozumienie o przeniesieniu procesu do Hagi przy jednoczesnym zachowaniu wyłącznej jurysdykcji SSSL nad oskarżonym⁵⁶.

⁵⁴ Doktryna wspólnego przedsięwzięcia przestępczego została wyprowadzona przez MTKJ w sprawie *Prosecutor v. Duško Tadić* (1999) w odpowiedzi na trudności dowodowe w sprawach przeciwko indywidualnym członkom zorganizowanych działań przestępczych, którym to członkom trudno udowodnić bezpośrednie popełnienie przestępstwa. MTKJ stwierdził, że większość przestępstw popełnianych w czasie konfliktu zbrojnego stanowi przejaw przestępczości zbiorowej, to jest „przestępstwa [te] są często popełniane przez grupy lub osoby działające zgodnie ze wspólnym zamiarem przestępczym”, a popełnienie zbrodni może nastąpić także „poprzez udział w realizacji wspólnego projektu lub celu”. Szerzej: K. Ambos, *Joint Criminal Enterprise and Command Responsibility*, „Journal of International Criminal Justice” 2007, nr 5, s. 159 n.

⁵⁵ Precedens w tym zakresie stanowi proces K. Dönitza, prezydenta Rzeszy Niemieckiej, skazanego w 1946 roku przez Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze. W zestawieniu nie ujęto szefów rządów.

⁵⁶ D.C. Turack, *Ending Impunity in Africa: The Charles Taylor Trial at the Special Court for Sierra Leone*, „Journal of Third World Studies” 26, 2009, nr 2, s. 192 n., <https://www.jstor.org/stable/45194569> (dostęp: 27.12.2021).

Równocześnie zmianie względem wersji pierwotnej z 2003 roku uległ także sam akt oskarżenia. Ostatecznie postępowanie rozpoczęto na podstawie dokumentu zawierającego jedenaście zarzutów popełnienia czynów zabronionych w prawie międzynarodowym i karalnych przez Sąd Specjalny dla Sierra Leone zgodnie z art. 2–4 Statutu SSSL, czyli w ramach kategorii zbrodni przeciwko ludzkości, naruszeń art. 3 wspólnego Konwencji genewskiej i art. 4 Protokołu dodatkowego II oraz innych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarne- go. Zarzuty dotyczyły aktów terroryzmu wobec ludności cywilnej, bezprawnych zabójstw i przemocy względem życia i zdrowia, przemocy o charakterze seksualnym, stosowania niewolnictwa i pracy przymusowej, łupieżstwa oraz wykorzystywania dzieci-żołnierzy w działaniach zbrojnych. Sprawcami wykonawczymi tych czynów byli w rzeczywistości członkowie RUF-u, innych bojówek rewolucyjnych oraz sił liberyjskich; zgodnie ze wspomnianymi konstrukcjami prawnymi przyjęto jednak odpowiedzialność oskarżonego za czyny popełnione „pod jego kierownictwem, kontrolą, w podporządkowaniu” lub na jego zlecenie; czyny, w których popełnieniu oskarżony pomagał lub do których popełnienia podlegał, czyny przez oskarżonego planowane oraz czyny dokonane w ramach realizacji wspólnego planu lub celu⁵⁷.

Taylor nie przyznał się do popełnienia któregokolwiek z tych czynów i generalnie odmówił uznania jurysdykcji SSSL wobec swojej osoby⁵⁸ ze względu na posiadany w momencie wniesienia aktu oskarżenia immunitet głowy państwa, który jego zdaniem mógł zostać uchylony jedynie przez trybunał międzynarodowy powołany na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz w związku z Rozdziałem VII Karty Narodów Zjednoczonych. Wniosek oskarżonego w tej sprawie sprowokował Sąd Specjalny dla Sierra Leone do wydania decyzji wręcz przełomowej, jeśli chodzi o kwestie statusu prawnego sądownictwa hybrydowego. Izba Apelacyjna SSSL stwierdziła bowiem, że także porozumienie między Radą Bezpieczeństwa ONZ a państwem powołujące sąd karny stanowi realizację procedur zawartych w Rozdziale VII Karty Narodów Zjednoczonych, a zatem utworzony w ten sposób trybunał może wykonywać uprawnienia tam przewidziane i tym samym uchylać immunitety⁵⁹. Można w tym miejscu zaryzykować stwierdzenie, że oba-

⁵⁷ Akt oskarżenia (zmieniony) w sprawie *Prosecutor v. Taylor*, <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/074/SCSL-03-01-I-75.pdf> (dostęp: 27.12.2021). Prokurator posłużył się konstrukcjami “assisted and encouraged by, acting in concert with, under the direction and/or control of, and/or subordinate to the Accused oraz crimes [that] the Accused planned, instigated, ordered, committed, or in whose planning, preparation or execution the Accused aided or abetted, [or crimes] involved within a common plan, design or purpose [...]”.

⁵⁸ Transkrypcja przesłuchania przed Izłą Procesową II SSSL w dniu 3 kwietnia 2006, sprawa *Prosecutor v. Taylor*, s. 14–15, http://www.rscsl.org/Taylor_Transcripts.html (dostęp: 27.12.2021).

⁵⁹ M. Frulli, *The Question of Charles Taylor's Immunity*, „Journal of International Criminal Justice” 2004, nr 2, s. 1118–1129, <https://flore.unifi.it/retrieve/handle/2158/252344/3972/taylor.pdf> (dostęp: 27.12.2021).

lenie argumentacji obrońców i wyłączenie immunitetu Taylora okazało się możliwe tylko dzięki postawieniu go przed sądem umiędzynarodowionym. Postępowanie krajowe mogłoby bowiem zakończyć się w obliczu takiego wniosku umorzeniem.

Proces pierwszoinstancyjny w sprawie *Prosecutor v. Taylor* trwał dziewięć lat od momentu wniesienia pierwszego aktu oskarżenia, a sześć lat, licząc od fizycznego postawienia oskarżonego przed sądem i faktycznego rozpoczęcia postępowania. W tym czasie przesłuchano łącznie 112 świadków, w tym celebrytki N. Campbell, M. Farrow i C. White⁶⁰, co nadało sprawie jeszcze większy rozgłos medialny. 26 kwietnia 2012 roku Izba Procesowa II SSSL uznała Charlesa G. Taylora winnym planowania, pomocnictwa oraz podżegania do popełnienia wszystkich zarzucanych mu czynów⁶¹. Warto zwrócić przy tym uwagę, że w świetle niewystarczających dowodów na rzeczywiste sprawowanie skutecznego dowództwa nad bojownikami nie do utrzymania okazał się sformułowany w akcie oskarżenia zarzut popełnienia przestępstw także w formie sprawstwa kierowniczego⁶². Niecały miesiąc później zaś, wzięwszy pod uwagę ciężar gatunkowy przestępstw, okoliczności łagodzące i zaostrzające odpowiedzialność karną oraz praktykę orzeczniczą tak pozostałych trybunałów międzynarodowych, jak i sądów wewnętrznych Sierra Leone, SSSL jednogłośnie skazał Taylora na karę łączną pozbawienia wolności w wymiarze 50 lat⁶³. Od wyroku w pierwszej instancji apelacje wniosły obie strony. Prokurator domagał się rozszerzenia wyroku także o uznanie odpowiedzialności za rozkazy i polecenia wydawane rebeliantom przez oskarżonego oraz o wymierzenie kary w wysokości 80 lat pozbawienia wolności. Obrońcy domagali się z kolei unieważnienia wyroku na podstawie nieprawidłowości w ustaleniach, orzekania opartego na błędnych informacjach oraz rzekomego procederu wpływania przez oskarżycieli na zeznania świadków⁶⁴. Izba Apelacyjna utrzymała jednak w mocy decyzje sądu pierwszej instancji, a w szczególności podtrzymała wyrok 50 lat pozbawienia wolności i nakazała jego natychmiastowe wykonanie⁶⁵. Na mocy porozumienia pomiędzy przewodniczącym SSSL a rządem brytyjskim skazany odbywa obecnie karę w Zjednoczonym Królestwie. Oczywiście na jej poczet zaliczono okres, w którym Taylor jeszcze jako oskarżony przebywał w areszcie.

⁶⁰ Zob. transkrypcje przesłuchań przed Izbą Procesową II SSSL w sprawie *Prosecutor v. Taylor* z dnia 5 sierpnia 2010 (N. Campbell) i 9 sierpnia 2010 (M. Farrow, C. White).

⁶¹ Pkt 6994 *Trial Judgement* w sprawie *Prosecutor v. Taylor*, s. 2475 n., <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/1283/SCSL-03-01-T-1283.pdf> (dostęp: 27.12.2021).

⁶² E.L. Palmer, *Introductory Note to Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor (SCSL)*, „International Legal Materials” 53, 2014, nr 1, s. 1, <http://www.jstor.org/stable/10.5305/intelegamate.53.1.0001> (dostęp: 27.12.2021).

⁶³ Zob. roz. IV *Sentencing Judgement* w sprawie *Prosecutor v. Taylor*, s. 40, <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/1285/SCSL-03-01-T-1285.pdf> (dostęp: 27.12.2021).

⁶⁴ K.A. Grabowska, *Zbrodnie przeciwko ludzkości na tle konfliktu w Sierra Leone*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2013, nr 4, s. 175.

⁶⁵ Zob. roz. XI *Appeal Judgement* w sprawie *Prosecutor v. Taylor*, s. 305–306, <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/Appeal/1389/SCSL-03-01-A-1389.pdf> (dostęp: 30.12.2021).

Najtrafniejszym podsumowaniem tego procesu będzie, zdaje się, konstatacja, że gdyby nie powołanie Sądu Specjalnego, Ch. Taylor prawdopodobnie nie zostałby rozliczony ze zbrodni popełnionych w związku z wojną domową w Sierra Leone i tym samym uniknąłby odpowiedzialności karnej. Jest wątpliwe, czy posiadający w tamtym czasie jedynie minimalną infrastrukturę sierraleoński wymiar sprawiedliwości byłby w stanie udźwignąć ciężar skomplikowania tej sprawy oraz sprostać problemom jurysdykcyjnym wymienionym we wprowadzeniu i wstępie do rozdziału piątego. Z kolei na terytorium Liberii Taylor zagwarantował sobie względną bezkarność dzięki instrumentom prawnym takim jak amnestie i immunitety⁶⁶. Jeśli chodzi zaś o sądownictwo międzynarodowe, aktualne pozostają uwagi wcześniej poczynione. Międzynarodowy Trybunał Karny, jak zostało to już wskazane, nie był do osądzenia sprawców z okresu wojny domowej w Sierra Leone właściwy. Z kolei do powołania trybunału *ad hoc* w pełni międzynarodowego zabrakło na arenie międzynarodowej gotowości i możliwości finansowych.

6. Podsumowanie

Sprawa Taylora włącznie z postępowaniem odwoławczym przed Izbą Apelacyjną była ostatnim z procesów toczących się przed SSSL. Sąd Specjalny zakończył prace w 2013 roku i został zastąpiony przez Rezydualny Sąd Specjalny dla Sierra Leone (*The Residual Special Court for Sierra Leone*), również posiadający, chociaż w mniejszym zakresie, walor hybrydowy⁶⁷. Zdaniem Ch. Jalloha, proces Taylora uzmysłowił społeczności międzynarodowej, że „żaden mężczyzna ani żadna kobieta — bez względu na to, jak wpływowi — nie znajdują się poza zasięgiem międzynarodowego prawa karnego”⁶⁸ oraz że z pomocą odpowiednich organów możliwe jest realne rozliczenie sprawców przestępstw, nawet popełnionych podczas wojennego chaosu i przez osoby legitymujące się immunitetami. Tegoroczne dziesięciolecie wydania wyroku w sprawie tak przełomowej skłania więc do zastanowienia się nad kondycją sądownictwa hybrydowego oraz jego rolę w międzynarodowym wymiarze sprawiedliwości wobec jednostek.

Nie sposób trybunałom umiędzynarodowionym odmówić zasług. Na przestrzeni lat doprowadziły one do wyegzekwowania odpowiedzialności karnej od wielu sprawców przestępstw popełnionych podczas konfliktów o zróżnicowanym charakterze i toczących się w różnych częściach świata, a więc w przestrzeni czę-

⁶⁶ Ch.C. Jalloh, *op. cit.*, s. 312.

⁶⁷ Celem powołania organu rezydualnego było kontynuowanie niektórych funkcji SSSL oraz zapewnienie ochrony nad jego dorobkiem, w szczególności poprzez zarządzanie archiwami. Zob. art. 7 Porozumienia o utworzeniu RSSL, *Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of Residual Special Court for Sierra Leone* oraz Statut RSSL będący załącznikiem do porozumienia, <http://www.rscsl.org/Documents/RSCSL%20Agreement%20and%20Statute.pdf> (dostęp: 27.12.2021); D. Heidrich, *op. cit.*, s. 174.

⁶⁸ Ch.C. Jalloh, *op. cit.*, s. 331.

sto niejednorodnych kultur i jurysdykcji. Wiele przemawia za słuszością stanowiska, że to dopiero wykształcenie tej hybrydowej kategorii organów pozwoliło na wymierzenie sprawiedliwości przestępcom, którzy w innym wypadku prawdopodobnie pozostaliby bezkarni. Realna skuteczność sądów mieszanych wynika z szeregu zalet, które przekładają się na ich przewagę tak względem trybunałów w pełni międzynarodowych, jak i postępowań prowadzonych w czystym reżimie prawa wewnętrznego. Przede wszystkim, jak zostało to już podkreślone, są to instrumenty szczególnie elastyczne formalnie oraz pozostające tym samym odpornymi na niektóre zagrożenia niemożliwe do wyeliminowania w przypadku innych typów sądownictwa. Dzięki temu dopuszczalne, a wręcz preferowane jest także lokowanie organów tego typu co do zasady na terytorium państwa, w którym popełniona została większość przestępstw, oraz wyposażanie ich w mieszane środki osobowe i kompetencyjne. To z kolei pozwala na uzyskanie większej skuteczności w zdobywaniu dowodów oraz na uczynienie procesów bliższymi dla stron w nich uczestniczących oraz podmiotów bezpośrednio zainteresowanych rozstrzygnięciem. W ten sposób tak po stronie pokrzywdzonych, jak i oskarżonych w wyższym stopniu osiągnięte zostać może poczucie sprawiedliwości. Sądy hybrydowe, w przeciwieństwie do trybunałów *ad hoc* oraz MTK krytykowanych za wymierzanie sprawiedliwości z oddali, obradują bowiem bezpośrednio w przestrzeni *loci delicti commissi* i mają większy mandat u często brutalnie dotkniętej konfliktem społeczności lokalnej. Stanowią one ponadto rozsądny kompromis pomiędzy poszanowaniem niezależności i suwerenności jurysdykcyjnej państw a uznaniem i ochroną uniwersalnych standardów praw człowieka⁶⁹ oraz mogą przyczynić się wręcz do ich upowszechnienia⁷⁰. Wreszcie, w literaturze zwraca się także uwagę na walor edukacyjny sądów hybrydowych, których działalność poprzez szkolenie kadr, podnoszenie kompetencji i świadomości prawniczej oraz promocję praworządności pozytywnie wpływa na rozwój infrastruktury sądowej w państwach postkonfliktowych⁷¹.

Oczywiście, nie należy pozostawić oceny sądownictwa hybrydowego bez rozważenia pojawiających się głosów krytycznych. Najistotniejsze z nich wskazują na ryzyko wspomnianego adhokizmu (odchodzenia od jednolitego sposobu egzekwowania praw człowieka), upolitycznienie organów i składów orzekających, niespójności orzecznicze wynikające z mieszanej kompetencji rzeczowej zależnej od praw lokalnych⁷², urzeczywistnianie „sprawiedliwości zwycięzców” (*victor's*

⁶⁹ C.E. Carrol, *Hybrid Tribunals are the Most Effective Structure for Adjudicating International Crimes Occurring Within a Domestic State*, [w:] *Law School Student Scholarship*, Seton Hall Law, 2013, s. 21 n., https://scholarship.shu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1090&context=student_scholarship (dostęp: 30.12.2021).

⁷⁰ L.A. Dickinson, *The Promise of Hybrid Courts*, „The American Journal of International Law” 97, 2003, nr 2, s. 310, <https://www.jstor.org/stable/3100105> (dostęp: 30.12.2021).

⁷¹ W. Burek, *op. cit.*, s. 119–120.

⁷² C.E. Carrol, *op. cit.*, s. 19–20.

justice)⁷³, niespieszne tempo prac i relatywnie wysokie koszty funkcjonowania. Ostatnią z przytoczonych tu uwag potrzeba sprostować jako pierwszą; już z perspektywy etycznej bowiem nie powinno się wartości ekonomicznych przedkładać ponad wymiar sprawiedliwości. Również i ogólnie wydaje się jednak, że wskazane niepoprawności mają przede wszystkim charakter techniczny i organizacyjny oraz wynikają z faktu, że sądownictwo hybrydowe jest wciąż kategorią rozwijającą się — a tym samym podatną na zmiany, poprawki i ulepszenia. W mojej ocenie nie należy więc z powodu istniejących niedociągnięć rezygnować z tak efektywnego i jednocześnie elastycznego instrumentu wymierzania sprawiedliwości, a raczej działać na rzecz wyrugowania występujących w nim jeszcze błędów. Trzeba przy tym odrzucić obawę, jakoby takie rozwijanie organów umiędzynarodowionych stanowiło konkurencję czy zagrożenie dla innych struktur sądowniczych, między innymi MTK, trybunałów *ad hoc* czy sądów wewnętrznych. Każdy z tych instrumentów jest w końcu właściwy do różnych katalogów okoliczności, a zakres ich zastosowania ma charakter raczej komplementarny. Zresztą, stosowanie i doskonalenie jednego rozwiązania samo z siebie prawie nigdy nie wyklucza przecież istnienia czy dopuszczalności innych środków ani nie neguje ich przydatności praktycznej.

Bibliografia

Literatura

- Adenuga M., *Le Tribunal spécial pour la Sierra Leone et ses effets sur l'accord d'amnistie de Lomé*, „Mouvements” 53, 2008, nr 1.
- Ainley K., Kersten M., *Resilience and the impacts of hybrid courts*, „Leiden Journal of International Law” 33, 2020, nr 4.
- Ambos K., *Joint Criminal Enterprise and Command Responsibility*, „Journal of International Criminal Justice” 2007, nr 5.
- Bianchi A., *Ad-hocism and the Rule of Law*, „European Journal of International Law” 13, 2002, nr 1.
- Burek W., *Specjalny trybunał dla Sierra Leone jako nowy etap w rozwoju międzynarodowego sądownictwa karnego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2006, nr 4.
- Carrol C.E., *Hybrid Tribunals are the Most Effective Structure for Adjudicating International Crimes Occurring Within a Domestic State*, [w:] *Law School Student Scholarship*, Seton Hall Law 2013.
- Dickinson L.A., *The Promise of Hybrid Courts*, „The American Journal of International Law” 97, 2003, nr 2.
- Cryer R., Warbrick C., McGoldrick D., *A „Special Court” for Sierra Leone?*, „The International and Comparative Law Quarterly” 50, 2001, nr 2.
- Ducasse-Rogier M., *The Sierra Leonean Conflict*, [w:] *idem, Resolving Intractable Conflicts in Africa: A Case Study of Sierra Leone*, The Hague 2004.

⁷³ Ch.C. Jalloh, A. Morgan, *The Case for a Modest Assessment of the International Criminal Justice Processes in Rwanda, Sierra Leone, and Some Lessons for Liberia*, „Afrique et Développement” 40, 2015, nr 2, <https://www.jstor.org/stable/10.2307/afrdevavrdev.40.2.191> (dostęp: 30.12.2021).

- Frulli M., *The Question of Charles Taylor's Immunity*, „Journal of International Criminal Justice” 2004, nr 2.
- Grabowska K.A., *Zbrodnie przeciwko ludzkości na tle konfliktu w Sierra Leone*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2013, nr 4.
- Góralczyk W., Sawicki S., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa 2020, Lex.
- Heidrich D., *Przyszłość międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc. Strategie zakończenia oraz rozwiązania rezydualne, ze szczególnym uwzględnieniem Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii*, „Studia Europejskie” 2013, nr 3.
- Higgins R. et al., *Oppenheim's international law: United Nations*, Oxford 2017.
- Hofmański P., Kuczyńska H., *Międzynarodowe prawo karne*, Warszawa 2020, Lex.
- Jalloh Ch.C., *Charles Taylor*, [w:] *The Cambridge Companion to International Criminal Law*, red. W. Schabas, Cambridge 2016.
- Jalloh Ch.C., Morgan A., *The Case for a Modest Assessment of the International Criminal Justice Processes in Rwanda, Sierra Leone, and Some Lessons for Liberia*, „Afrique et Développement” 40, 2015, nr 2.
- Jaskulska A., *Międzynarodowe sądy karne a poprawa ochrony praw człowieka we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, „Refleksje” 2019, nr 18.
- Lubiński P., *Umiędzynarodowiony trybunał karne w Bośni*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, red. P. Czubik, Kraków 2008.
- Nouwen S.M.H., *'Hybrid courts'. The hybrid category of a new type of international crimes courts*, „Utrecht Law Review” 2, 2006, nr 2.
- Palmer E.L., *Introductory Note to Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor (SCSL)*, „International Legal Materials” 53, 2014, nr 1.
- Płachta M., *Amnestia jako jeden ze sposobów „rozliczania” sprawców najcięższych zbrodni międzynarodowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 65, 2003, nr 4.
- Romano C.P.R., *Mixed Criminal Tribunals (Sierra Leone, East Timor, Kosovo, Cambodia)*, [hasło w:] *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford Public International Law, 2006, <http://www.mpepil.com>.
- Schabas W.A., *The Relationship between Truth Commissions and International Courts: The Case of Sierra Leone*, „Human Rights Quarterly” 25, 2003, nr 4.
- Socha E., *Karna odpowiedzialność jednostki w prawie międzynarodowym*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2, 2002, nr 4.
- Trzciniński K., *Wojny w Liberii i Sierra Leone*, Warszawa 2002.
- Turack D.C., *Ending Impunity in Africa: The Charles Taylor Trial at the Special Court for Sierra Leone*, „Journal of Third World Studies” 26, 2009, nr 2.
- Widlak T., *Pojęcie „międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości” na kanwie Hansa Kelsena projektu sądu światowego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 35, 2016.
- Williams S., *Hybrid and internationalized criminal tribunals: jurisdictional issues*, rozprawa doktorska, Durham University 2009, <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r25039.pdf>.
- Williams S., *Internationalized Tribunals: A Search For Their Legal Bases*, [w:] *International Law and Power: Perspectives on Legal Order and Justice. Essays in Honour of Colin Warbrick*, Leiden 2009.
- Williams S., *Hybrid and Internationalised Criminal Tribunals: Selected Jurisdictional Issues*, Oxford Portland 2012.

Akty prawne

- Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of Residual Special Court for Sierra Leone oraz Statut RSSL będący załącznikiem do porozumienia, <http://www.rscsl.org/Documents/RSCSL%20Agreement%20and%20Statute.pdf>.

- Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the establishment of a Special Court for Sierra Leone, Freetown, 2002, <http://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf>.
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 z późn. zm.), Lex.
- Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 roku (Dz.U. z 1952 r. Nr 2, poz. 9 z późn. zm.), Lex.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167), Lex.
- Peace agreement between the government of Sierra Leone and the Revolutionary United Front of Sierra Leone, Lomé, 1999, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SL_990707_LomePeaceAgreement.pdf.
- Reguły procesowe i dowodowe Sądu Specjalnego dla Sierra Leone, <http://www.rscsl.org/Documents/RPE.pdf>.
- Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 roku (Dz.U. z 2003 roku Nr 78, poz. 708 z późn. zm.), Lex.
- Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf.
- Statute of the International Tribunal for Rwanda, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/icttr_EF.pdf.
- Statute of the Special Court for Sierra Leone, załącznik do cytowanego porozumienia o utworzeniu Sądu Specjalnego dla Sierra Leone.

Orzecznictwo

- Wyrok *Appeals Chamber Judgement* Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii w sprawie *Prosecutor v. Duško Tadić* (1999), <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf>.
- Akt oskarżenia (zmieniony) w sprawie *Prosecutor v. Taylor*, <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/074/SCSL-03-01-I-75.pdf>.
- Wyrok SSSL *Trial Judgement* w sprawie *Prosecutor v. Taylor*, <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/1283/SCSL-03-01-T-1283.pdf>.
- Wyrok SSSL *Sentencing Judgement* w sprawie *Prosecutor v. Taylor*, <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/1285/SCSL-03-01-T-1285.pdf>.
- Wyrok SSSL *Appeal Judgement* w sprawie *Prosecutor v. Taylor*, <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/Appeal/1389/SCSL-03-01-A-1389.pdf>.

Źródła internetowe

- Eleventh and Final Report of the President of the Special Court for Sierra Leone*, grudzień 2013, <http://www.rscsl.org/Documents/AnRpt11.pdf>.
- List Sekretarza Generalnego ONZ do Przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa ONZ z dnia 6 marca 2002 roku — Raport Misji Planistycznej w sprawie ustanowienia Sądu Specjalnego dla Sierra Leone, U.N. Doc. S/2002/246, <https://daccess-ods.un.org/tmp/8567609.7869873.html>.
- Informacja prasowa ONZ z dnia 20 marca 2002 roku, *War crimes court for Sierra Leone gets Security Council go-ahead, UN official says*, <https://news.un.org/en/story/2002/03/30412-war-crimes-court-sierra-leone-gets-security-council-go-ahead-un-official-says>.
- Informacja prasowa ONZ z dnia 11 marca 2003, *UN-backed special court for Sierra Leone indicts seven*, <https://news.un.org/en/story/2003/03/61602-un-backed-special-court-sierra-leone-indicts-seven>.

Informacja prasowa ONZ z dnia 11 maja 2004, *War crimes trials of three Sierra Leonean leaders to start 3 June*, <https://news.un.org/en/story/2004/05/103222-war-crimes-trials-three-sierra-leonean-leaders-start-3-june>.

Report of the Secretary-General on the establishment of a Special Court for Sierra Leone, S/2000/915, 2000, <https://digitallibrary.un.org/record/424039>.

Transkrypcje przesłuchań przed Izbą Procesową II SSSL z dni 03.04.2006, 14.07.2009, 05.08.2010, 09.08.2010, http://www.rscsl.org/Taylor_Transcripts.html.

Wallner M., 2006: *Sierra Leone jako przykład „upadającego państwa”*, Portal Spraw Zagranicznych, <https://www.psz.pl/124-polityka/michal-wallner-sierra-leone-jako-przyklad-upadajacego-panstwa>.